

Jón Ágúst Jónsson
Skipulagsstofnun
Borgartún 7b, 105 Reykjavík

Reykjavík, 18. júlí 2025
UOS2506191/E.S.F
13.00

Umsögn – Umhverfismatsskýrsla – Gilsárvirkjun í Múlaþingi

Orkusalan ehf. áformar byggingu nýrrar vatnsaflsvirkjunar ofarlega í Gilsá í Eiðaðinghá í Múlaþingi. Framkvæmdin sem um ræðir er allt að 6,7 MW vatnsaflsvirkjun sem virkjar allt að 3,0 m³/s rennsli með 277 m fallhæð. Framkvæmdin felur í sér byggingu stíflu og stöðvarhúss, uppbyggingu vegar og lagningu á 6.100 m langri aðrennslispípu og safnlögnum. Áætluð efnispörf er 65.000 m³. Framkvæmdasvæðið er skilgreint sem landbúnaðarsvæði og óbyggt svæði.

Umfjöllun Umhverfis- og orkustofnunar

Í 3. gr. laga nr. 110/2024 um hlutverk Umhverfis- og orkustofnunar eru talin upp málefni sem falla undir starfsemi Umhverfis- og orkustofnunar.

Í 22. gr. laga nr. 111/2021 um umhverfismat framkvæmda og áætlana kemur fram að vinna skuli skýrslu um umhverfismat hinnar fyrirhuguðu framkvæmdar og taldar upp þær upplýsingar sem skýrslan skuli innihalda.

Umhverfis- og orkustofnun hefur farið yfir skýrsluna með hliðsjón af hlutverki stofnunarinnar, eftir því sem stofnunin telur að eigi við.

Verndar- og orkunýtingaráætlun tekur til landsvæða og virkjunarkosta sem verkefnisstjórn, skv. 8. gr. laga um verndar- og orkunýtingaráætlun nr. 2001/48, hefur fjallað um og hafa uppsett rafafli 10 MW eða meira eða uppsett varmaafli 50 MW eða meira. Áformað afli virkjunarkostsins sem hér er um að ræða er 6,7 MW og því undir þeim viðmiðum.

Umhverfis- og orkustofnun bendir á að stofnuninni er heimilt að binda virkjunarleyfi, sem stofnunin gefur út, skilyrðum skv. 5. gr. raforkulaga. Þar kemur m.a. fram að stofnunin getur sett skilyrði fyrir útgáfu virkjunarleyfis er lúta að því að tryggja nægilegt framboð raforku, öryggi, áreiðanleika og skilvirkni raforkukerfisins og nýtingu endurnýjanlegra orkulinda. Enn fremur má setja skilyrði er lúta að umhverfisvernd, landnýtingu og tæknilegri og fjárhagslegri getu virkjunarleyfishafa. Samningur við flutningsfyrirtækið eða dreifiveitu á því dreifiveitusvæði sem virkjunin er á skal liggja fyrir þegar sótt er um virkjunarleyfi.

Lög um stjórn vatnamála

Umhverfis- og orkustofnun vill vekja athygli á að framkvæmdin þarf að vera í samræmi við lög nr. 36/2011 um stjórn vatnamála og vatnaáætlun.

Fjallað er um áhrif framkvæmdarinnar á vatnafar og vatnalíf í kafla 4.4. Í kafla 4.4.1. þar sem fjallað er um viðmið sem liggja til grundvallar mati á áhrifum framkvæmdarinnar á vatnafar er vitnað í reglugerð um varnir gegn olíumengun frá starfsemi á landi sem er brottfallin. Umhverfis- og orkustofnun bendir á að hún var felld á brott með reglugerð nr. 884/2017 um varnir gegn olíumengun frá starfsemi á landi og hafa ætti hana sem viðmið. Jafnframt bendir stofnunin á að telja þarf upp reglugerð nr. 535/2011 um flokkun vatnshlota, eiginleika þeirra, álagsgreiningu og vöktun.

Í kafla 4.4.2. eru lagðar til matsspurningar sem umhverfismatinu er ætlað að svara. Vill Umhverfis- og orkustofnun benda á að spurningar 1 og 3 falla báðar undir matsspurningu 2 þ.e. hver eru áhrif Gilsárvirkjunar á vatnshlot Gilsár sbr. lög um stjórn vatnamála. Jafnframt vill stofnunin benda á að hvergi kemur fram í umhverfismatsskýrslunni hver umhverfismarkmið vatnshlotanna eru sem framkvæmdin hefur áhrif á en þau markmið eru lagalega bindandi og ættu að koma fram í skýrslunni. Þar sem fjallað er um grunnástand vatnshlotanna Gilsá 1 og 2 í skýrslunni kemur fram að vistfræðilegt ástand beggja vatnshlotanna sé mjög gott og efnafræðilegt ástand gott samkvæmt vatnavefsjá. Fram kemur í vatnavefsjá að vistfræðilegt ástand vatnshlotanna hafi verið handflokkað sem mjög gott út frá líkindum (29.06.2023) en að þörf sé á gögnum til að staðfesta ástandsflokkunina og að efnafræðilegt ástand þeirra sé óþekkt.

Stofnunin bendir á að búið er að gefa út leiðbeiningar fyrir framkvæmdaaðila um hvernig beri að framkvæma mat á áhrifum framkvæmda á vatnshlot¹ en vitnað er í leiðbeiningarnar í kafla 4.4.4. þar sem fjallað er um grunnástand og að Náttúrustofa Austurlands hafi sumarið 2024 rannsakað líffræðilega og eðlisefnafræðilega gæðapætti vatnshlota í samræmi við kröfur og leiðbeiningar um mat á áhrifum framkvæmda á vatnshlota. Umhverfis- og orkustofnun telur jákvætt að búið sé að gera rannsóknir á vatnalífriki og meta hvort og þá hvaða breytingar verða á vatnshlotum vegna fyrirhugaðrar Gilsárvirkjunar fyrir vatnshlotin Gilsá 1, Gilsá 2 og Selfjót 1. Samkvæmt umhverfismatsskýrslunni hafa áhrif framkvæmdarinnar á vatnsformfræðilega gæðapætti ekki verið metin að fullnustu, en Náttúrustofa Austurlands gerði skimun á vatnsformfræði vatnshlotanna. Fram kemur í umhverfismatsskýrslunni að rennslisbreytingar og gerð inntakslóns geti leitt til þess að ástand vatnshlotsins Gilsár 2 rýrni og nái ekki umhverfismarkmiðum sem sett hafa verið fyrir það og fram kemur að Orkusalan muni sækja um heimild til Umhverfis- og orkustofnunar til breytingar vatnshlots í samræmi við 18 gr. laga

¹ [Mat á áhrifum framkvæmda og starfsemi á vatnshlot.](#)

um stjórn vatnamála. Einnig að vatnshlotið Gilsá 1 muni að öllum líkindum áfram ná að uppfylla vistfræðileg og efnafræðileg umhverfismarkmið sín og muni ekki falla um ástandsflokk.

Í umhverfismatsskýrslunni (byggt á skýrslu Náttúrustofu Austurlands) er það nefnt að við byggingu Gilsárvirkjunar verður breyting á vatnsformfræði Gilsár 2, þar sem stífla/stíflur verða reistar í árfarveginum, innstakslón myndað og rennslisbreytingar verða í ánni neðan stíflu og að helst megi búast við breytingum á lífríki frá því sem áður var neðan stíflu vegna rennslisbreytinga og í inntakslóninu. Ekki sé nákvæmlega hægt að segja fyrir um hverjar breytingarnar verða nema með rennslismælingum og vöktun á líffræðilegum og eðlisefnafræðilegum gæðapáttum eftir að virkjun hefur verið reist.

Umhverfis- og orkustofnun bendir á að það að setja upp vatnsaflsvirkjun breytir vatnsformfræðilegum eiginleikum vatnshlots sem í flestum tilfellum hefur áhrif á líffræðilega og eðlisefnafræðilega gæðapætti vatnshlotsins. Því er mikilvægt að það liggi fyrir hverjar breytingarnar verði áður en framkvæmdaraðili hyggst óska eftir heimild til breytingar vatnshlots skv. 18 gr. laga um stjórn vatnamála, slíkt verður ekki gert með vöktun eftir að virkjun hefur verið reist. Ef að ljóst er samkvæmt áhrifamati (þar sem allir gæðapættir hafa verið metnir og breytingarnar sem hafa áhrif á þá) að umhverfismarkmið vatnshlots næst ekki og sækja á um heimild til breytingar vatnshlots, þá þarf að meta í hvaða ástand vatnshlot mun fara við framkvæmdina. Setja þarf fram mótvægisaðgerðir sem miða að því að upphefja ástand vatnshlotanna sem verða fyrir áhrifum og þurfa þær mótvægisaðgerðir að tryggja að vatnshlotið sem breytingin nær til nái a.m.k. góðu vistfræðilegu ástandi og fyrir mikið breytt vatnshlot góðu vistmegni.

Umhverfis- og orkustofnun bendir einnig á að í 5. gr. laga nr. 42/2025 um breytingu á raforkulögum og lögum um stjórn vatnamála (flýtimeðferð og breyting á vatnshloti) kemur eftirfarandi fram:

„Sé framkvæmd háð leyfi Umhverfis- og orkustofnunar skal framkvæmdaraðili í umsókn um slíkt leyfi óska jafnframt eftir heimild stofnunarinnar til breytingar á vatnshloti. Ákvörðun Umhverfis- og orkustofnunar vegna beiðni um breytingu á vatnshloti skal þá vera hluti af ákvörðun stofnunarinnar um veitingu leyfisins. Um kæruheimildir vegna ákvörðunar um útgáfu leyfisins gilda ákvæði þeirra laga sem taka til viðkomandi leyfisákvæðana.“

Loftslag og orkuskipti

Í 4. gr. laga um umhverfismat framkvæmda og áætlana nr. 111/2021 er fjallað um efni umhverfismats og taldir upp þeir umhverfisþættir sem fjalla skal um í matinu. Áhrif framkvæmdar á loftslag er einn þeirra þátta sem nauðsynlegt er að fjalla um. Í umhverfismatsskýrslu er ekki að finna umfjöllun um áhrif framkvæmdarinnar á loftslag.

Umfjöllun um loftslag þarf að miða að því að gera grein fyrir þeirri losun sem stafar af framkvæmdinni en til losunar frá framkvæmd telst bæði bein og óbein losun frá framkvæmdinni.

Markmið laga um loftslagsmál nr. 70/2012 er meðal annars að draga úr losun kolefnis. Við byggingu vatnsaflsvirkjana losna gróðurhúsalofttegundir þar sem jarðvegsrask veldur losun kolefnis út í andrúmsloftið og einnig er komið í veg fyrir framtíðar kolefnisbindingu.

Nauðsynlegt er að gera grein fyrir mótvægisaðgerðum til að lágmarka losun gróðurhúsalofttegunda vegna framkvæmdarinnar, sem dæmi um mótvægisaðgerðir má nefna endurheimt votlendis eða skógrækt.

Fram kemur að tilgangur framkvæmdarinnar sé að svara eftirspurn eftir raforku á Austurlandi, minnka bruna jarðefnaeldsneytis á Íslandi og styðja við orkuskipti í landshlutanum. Færa má rök fyrir því að fyrirhuguð virkjun komi til með að stuðla að minni notkun jarðefnaeldsneytis og stuðla þannig að orkuskiptum í landshlutanum en Umhverfis- og orkustofnun telur að í umhverfismatsskýrslu hefði átt að gera grein fyrir áhrifum framkvæmdar á loftslag og mótvægisaðgerðum til að lágmarka neikvæð áhrif af framkvæmdinni.

Hollustuhættir og mengunarvarnir

Fram kemur í kafla 2.9. í umhverfismatsskýrslunni að heilbrigðiseftirlit veiti starfsleyfi fyrir atvinnurekstri sem getur haft í för með sér mengun skv. 6. gr. laga nr. 7/1998 um hollustuhætti og mengunarvarnir og 5. gr. reglugerðar nr. 550/2018 um losun frá atvinnurekstri og mengunarvarnaeftirlit. Umhverfis- og orkustofnun bendir á að ýmsir þættir framkvæmdarinnar geta verið starfsleyfisskyldir og mikilvægt að sótt sé um öll tilskilin leyfi.

Umhverfis- og orkustofnun leggur áherslu á mikilvægi þess að við framkvæmdina sé mengun haldið í lágmarki, s.s. frá vinnuvélum og eldsneyti en gerir að öðru leyti ekki athugasemdir við áform varðandi kröfur um hollustuhætti og mengunarvarnir.

Virðingarfyllt,

Edda Sigríður Freysteinsdóttir

sérfræðingur

Rakel Sæmundsdóttir

sérfræðingur